

10. Historian tutkimus, tutkimusprosessi (Sari Autio-Sarasmo)

Sari Autio-Sarasmo (2008)

Mitä historian tutkimus on?

Miksi tutkia historiaa, sillä ovathan nykyisyys ja tulevaisuus tavallisen ihmisen kannalta kuitenkin paljon tärkeämpiä? Historiaa kannattaa tutkia yksinkertaisesti siksi, ettei nykyisyyttä voi ymmärtää ilman menneisyyttä. Menneisyys on nykyisyyden ankkuri ja suuntaviitta tulevaisuudelle. Historiantutkimus ei ole tarinoita menneisyydestä vaan se on menneisyyden analyyttistä ja kriittistä arvioimista niillä tiedoin, joita historian tutkijalla on. Katsomalla menneisyyteen pystymme luomaan laajan analyysin historiallisesti menneisyydestä ja erottamaan tekijät, jotka kulloinkin ovat historialliseen kehitykseen vaikuttaneet. Historiantutkimus auttaa näin menneisyyden avulla ymmärtämään nykyisyyttä ja arvioimaan tulevaisuutta – osin siksi, että historian tutkijalla on ymmärrys nykyisyydestä. Menneisyyden ymmärryksemme on aikaan sidottua, mikä nostaakin historiantutkimuksen keskeisimmäksi ongelmaksi sen, että toisin kuin monissa muissa tieteissä tiedämme lopputuloksen. Historiantutkimuksen ensisijainen kiinnostuksen kohde on se, miten lopputulokseen on päästy ja tutkijan tehtävänä on jo olemassaolevia aineistoja hyödyntäen luoda oma tulkintansa kehityksestä. Historiantutkimuksen sitoutumisessa nykyisyyteen (ts. tutkijan omaan aikaan) ongelmaksi voi muodostua se, että historioitsija selittää kehityksen lopputuloksen ja oman aikansa arvojen kautta. Hyvä historiantutkimus ei kuitenkaan kompastu tähän anakronismin ansaan vaan pystyy tarkastelemaan menneisyyttä sen omista lähtökohdista käsin – katsomaan tutkimustehtävää menneisyydestä käsin ja kunnioittamaan mennyttä aikaa.

Nykyään historian tutkimus on lähentynyt yhteiskuntatieteitä – joissakin yliopistoissa historia kuuluu yhteiskuntatieteelliseen tai valtio-opin alaan kun taas joissakin historia kuuluu edelleen humanistiseen tieteenalaan. Historiantutkimuksen pyrkimys menneisyyden rekonstruointiin (wie ist es eigentlich gewesen) on jäänyt taka-alalle ja sijaa on saanut tutkijan subjektiivisen lähtökohdan tunnustaminen. Samalla kun historian tulkinta on muuttunut entistä tutkijalähtöisemmäksi, historiantutkimus on lähentynyt yhteiskuntatieteitä ja teorioiden hyödyntäminen lisääntynyt tutkimuksessa. Perinteiset historiantutkimuksen metodit kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen eli laadullinen ja määrällinen metodi ovat saaneet rinnalleen melkoisen määrän erilaisia metodeita ja teorioita. Perusteluna teorioiden käytön yleistymiselle historiantutkimuksessa on tuotu esiin tutkimustulosten vertailtavuuden parantaminen sekä yhteiskuntatieteellisen ja humanististen tieteiden välisen kynnyksen madaltaminen. Yhtenä tavoitteena lienee ollut myös pyrkimys tutkijan subjektiivisuuden vaikutuksen vähentämiseen etäännyttämällä tutkija teemastaan teorioiden avulla. Samaan aikaan kun historian tulkinta etäännyty teorioiden myötä tutkijasta on toisaalla vahvistunut tutkijan subjektiä korostava historiantutkimus. Tutkijasta on tullut aktiivinen toimija, joka omalla tulkinnallaan ja valinnoillaan aktiivisesti rakentaa menneisyyttä.

Samalla myös historian tutkimuksen kenttä on laajentunut aiempaa moninaisempiin teemoihin. Perinteinen historiantutkimuksen jako on hämärtynyt ja tutkimuksessa on entistä enemmän aineksia useista eri lähestymistavoista. Jako poliittiseen, sosiaali-, talous- ja kulttuurihistoriaan ei sellaisenaan enää päde kuin ehkä karkeana näkökulman kategorisointina. Historian tutkimukseen sisältyy yhä enemmän elementtejä eri lähestymistavoista ja samalla historiantutkimuksesta on tullut entistä moni- ja poikkitieteisempää. Tutkimuksen teema ratkaisee hyvin pitkälle valitun lähestymistavan: mentaalihistoria on osin lähteiden ongelmallisuuden vuoksi riippuvainen tutkijan

tulkinnasta kun taas aluetutkimukseen liittyvä historiantutkimus on vääjäämättä monitieteistä ja teoreettisempaa vain pari esimerkkiä mainitakseni. Perinteinen arkistolähddepohjaista toimijatutkimusta tehdään enää lähinnä varhaisimman historian osalta ja siinäkin haetaan uusia näkökulmia menneisyyden kokonaisvaltaisemman tulkinnan löytämiseksi.

Lähteet

Historian tutkimusta on usein moitittu äärimmäisen lähderiippuvaiseksi tieteenalaksi – jopa liiankin lähdesidonnaiseksi. Nykyään historiantutkimuksen aineistot ovat muuttuneet yhä moninaisemmiksi ja lähdesidonnaisuus on saanut erilaisen merkityksen. Kun aiemmin menneisyys rekonstruointiin arkistoista löytyneiden vallanpitäjien virallisten päätösten perusteella, nykyään lähes kaikki inhimillisen toiminnan jäänteet voivat olla historian tutkijan aineistoina. Valokuvat, äänitteet, elokuvat, lehdet, haastattelut, esineet – itse asiassa lähes kaikki ihmisen tuottama materiaali voi olla nykyisen historian tutkimuksen aineistoa. Lähteistä historian tutkimus ei kuitenkaan voi koskaan päästä eroon, sillä tutkijan tulkinta menneisyydestä ankkuroituu tutkittavana aikana syntyneiden lähteiden analyysiin – huolimatta siitä, mitä nuo lähteet kulloinkin ovat. Ilman tutkittavan aikakauden lähteitä tutkimus ei ole enää historian tutkimusta vaan historiallista fiktiota tai journalismia.

Lähdesidonnaisuutta on vahvistanut myös historiantutkimuksessa käytetty lähdeviittausmenetelmä. Lähdeviittausten tarkoitus ei ole korostaa lähteiden merkitystä tutkimuksessa vaan niiden ensisijainen tarkoitus on lukijaa auttava. Historioitsijan täytyy viitata käyttämiinsä lähteisiin, jotta aiheesta kiinnostunut lukija voi päästä samoille lähteille. Myös tutkimuksen arviointi – oli se sitten vertaisarviointi tai opinnäytetyön arvostelijan tekemä – pohjautuu lähteisiin. Lähdeviittaukset katsoessaan lukija voi muodostaa mielipiteensä siitä, onko käytetty lähdeaineisto tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta relevanttia ja ovatko saadut tulokset loogisia suhteessa käytettyyn aineistoon.

Aineistot ovat moninaistuneet, mutta perinteiset arkistoaineistot eivät suinkaan ole menettäneet käyttöarvoansa. Ne ovat edelleen tärkeitä aineistoja monissa tutkimuksissa - niiden rinnalle on noussut uusia aineistoja, joiden käyttöön on mahdollistanut uudet kysymyksenasettelut ja uusi teknologia. Näistä uuden teknologian mahdollistamista aineistoista hyvä esimerkki ovat digitaaliset aineistot, jotka mahdollistavat aineistolle entistä laajemman käyttäjäkunnan ja vapauttavat tutkijan matkustamisesta arkistoon. Esimerkiksi kuva-aineistot (tai mikä tahansa kuvallinen esitys) ovat tyypillisiä digitaalisia aineistoja, joita voidaan digitalisoida ja hyödyntää historian tutkimuksen aineistoina. Enenevässä määrin erilaisia kokonaisuuksia digitalisoidaan tutkijoiden käyttöön. Kokonaisuudet voivat sisältää erilaisia lähdeaineistoja aina kuvista arkisto-aineistoihin kuitenkin niin, että ne käsittelevät eri näkökulmasta samaa asiaa. Tietokoneiden ja laskentaohjelmien yleistyminen kenen tahansa käyttöön mahdollistaa laajojen trendien laskemisen entistä numeerisemman datan pohjalta. Tietokoneiden apu numeerisen datan käsittelyn mahdollistaa nykyään myös laajojen kvalitatiivisten aineistojen kuten haastatteluiden tulkinnan ja mallintamisen. Nämä menetelmät ovat tulleet historiantutkimukseen yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta. Uudet aineistot ja tutkimuksen lähteet korostavat historiantutkimuksen perustyökälun – lähdekritiikin merkitystä entisestään. Niin sisäinen kuin ulkoinenkin lähdekritiikki ovat entistä tärkeämpiä historiantutkijan työkaluja. Samoin lähdeviittaukselle tulee yhä enemmän vaatimuksia, jotta laajeneva lähdeaineisto tulee merkittävä selkeästi ja lukijaa tukevasti.

Aihevalinta

Historiantutkimuksen aikasidonnaisuus on nostanut erilaisia teemoja tutkimuksen kiinnostuksen kohteeksi. Muuttuvat arvot ja kiinnostuksen kohteet ovat tuoneet tutkijoiden käyttöön monipuolisemman lähdepaletin, mikä on laajentanut historiantutkimuksen aiheet mitä moninaisemmiksi. Jos aiemmin tutkittiin lähinnä päämiesten historiaa, saavat äänensä kuuluville myös aiemmin historiantutkimuksessa vähemmälle huomiolle jääneet toimijat. Naishistoria on saanut rinnalleen perhe- ja lapsihistorian aivan samoin kuin historian perinteisen nelijaon ylittävät näkökulmat ovat yleistyneet tutkimuksessa. Jos uudenlaiset kiinnostuksen kohteet ja aiemmin tutkimuksen ulkopuolelle jääneet ryhmät saavat enemmän huomiota, uudistuu historian tutkimus myös siinä mielessä, että vanhoja tutkimustuloksia ja lähestymistapoja haastetaan. Uusi näkökulma ja uudet kysymykset voivat hyvinkin perustua vanhoihin aineistoihin – näkökulma ja ymmärrys ovat muuttuneet. Ymmärrystä lisää se, että jo pelkästään arkistoista avautuu joka vuosi uusia arkistoaineistoja, jotka valottavat jälleen yhden pätjän lisää menneisyyttä.

Aihetta valitessa tärkeintä on miettiä tutkimuksen tarkoitusta: onko kyseessä opinnäytetyö, tilaustutkimus vai muuten vain kiinnostava asia. Mikäli tutkimuksen teeman voi valita on tärkeää, että aihe kiinnostaa. Kiinnostavaa aihetta tutkiessa pienet vastoinkäymiset ja takaiskut eivät tunnu niin hankalilta. Jos aihe ei kiinnosta niin sujuvastakin tutkimuksesta tulee äkkiä pakkopullaa. Usein tutkimuksen teeman valinta liittyy johonkin henkilökohtaiseen kiinnostuksen aiheeseen on kyseessä sitten oman kotiseudun historia tai vaikkapa oman poliittiseen suuntaukseen liittyvien asioiden tutkiminen. Mikä tahansa aihe onkaan, tutkimuksen menestyksellinen loppuunsaattaminen vaatii riittävän lähdeaineiston. Mentaalihistoria on erittäin kiinnostava historian tutkimuksen osa-alue, mutta lähdeaineiston osalta tavattoman vaativa. Ihmisten arvojen ja ajattelun muutoksen tutkimiseen löytyy harvoin selkeitä aineistoja. Kiehtovimmat teemat osoittautuvatkin joskus -harmillista kyllä - mahdottomiksi lähdeaineiston puuttuessa. Pelkästään tutkijan loogisen päättelyn varaan historian tutkimus ei voi perustua – olkoonkin päättely kuinka kypsää tahansa.

Kysymykset ja konteksti

Usein kyllästymiseen asti toistettu asia historian tutkimuksessa on, että tutkimuksen täytyy vastata yhteen pääkysymykseen. Tutkimuksessa voi olla pääkysymyksen tukena lukuisa määrä erilaisia alakysymyksiä mutta selkeyden vuoksi pääkysymyksiä voi olla vain yksi. Kun teema on valittu ja sopivat lähteet hahmotettu on aika pohtia tutkimuskysymystä. Mikä näkökulma aiheeseen on kiinnostavin ja mikä kysymys tuo esiin uutta tietoa. Varsin usein lähtökysymys on miten? Miten asiat kehittyivät tai miten asiat päätettiin. Tutkimuksesta tulee tässä tapauksessa kuvaileva ja joiltakin osin kiinnostava mutta ei parasta mahdollista historiantutkimusta. Historian tutkijan tehtävä on problematisoida menneisyyden tapahtuma tai ilmiö, jolloin kysymyksen pitäisi olla mieluummin miksi? Vastaamalla kysymykseen miksi, historioitsija selvittää todellista ongelmaa ja tuottaa analyyttisemmän tutkimuksen. Tosin tutkimuksen prosessi alkaa usein kysymyksestä mitä tapahtui ja kuvailun jälkeen analyysin syventyessä lopullinen kysymys voi hyvinkin olla miksi?

Historiantutkimus mielletään eri tavoin: joskus se mielletään tarinaksi menneisyydestä, yksittäiseksi tapahtumaksi, ilmiöksi tai kehityskuluksi. Yhteistä historiantutkimuksessa on tapahtuman toteutuminen menneisyydessä, ajallinen etäisyys tutkittavaan aiheeseen sekä ilmiön liittyminen tiettyyn aikaan menneisyydessä. Olkoon kyseessä vaikkapa tutkimus satakuntalaisen piian elämäнкаaresta, liittyy se olennaisella tavalla omaan aikaansa. Pelkästään aika tai ajallinen etäisyys

ei selitä historiallisen ilmiön erityislaatuisuutta vaan siihen liittyy olennaisella tavalla myös konteksti, joka määrittää tutkittavan ilmiön tapahtumaympäristön. Mikään ilmiö, asia tai henkilö ei ole omasta ajastaan irrallinen vaan liittyy paitsi omaan aikaansa myös aikansa arvomaailmaan ja maailmankuvaan. Historiallisen ilmiön tekee kiinnostavaksi juuri konteksti – miten ilmiö liittyy aikaansa. Tästä syystä kontekstin määrittely on erittäin tärkeä osa historian tutkimusta ja historian tutkijan tehtävänä on tuntea tutkittavaa aikaa ja siihen liittyviä ilmiöitä pystyäkseen määrittelemään tutkimukselleen kontekstin. On olemassa lukuisia määriä erilaisia konteksteja ja tutkijan on omaan asiantuntemukseensa perustaen valittava omalle tutkimukselleen sopivin konteksti. On valintakysymys liittyykö satakuntalaisen piian elinkaaren tutkimuksen maaseudun muutoksen kontekstiin vai yhteiskunnalliseen muutokseen ja naisten emansipaatioon – tutkimus määritetty ja painottuu sen mukaan minkä kontekstin valitsee.

Tutkimusprosessi

Tutkimusprosesseja on varmasti yhtä monta kuin tutkijaakin eikä yhtä ainoaa oikeaa prosessin kuvausta voi antaa. Tutkimuksen prosessiin liittyy kuitenkin muutamat perusasiat, jotka tulevat vastaan jossakin vaiheessa tutkimusta, eri vaiheessa eri tutkijoille, mutta pääsääntöisesti kaikille. Aiheenvalinnan, lähteiden, tutkimuskysymyksen ja kontekstin valinnan jälkeen tutkimuksen pitäisi päästä jo hyvin käyntiin. Kirjoittaminen olisi hyvä aloittaa mahdollisimman pian ja yhtä aikaa lähteiden analyysin kanssa. Aineistoja läpikäydessä tieto kertyy vähitellen – samoin ymmärrys aiheesta ja aikakaudesta. Tutkimus etenee prosessina ja osiot yhdessä muodostavat kokonaisuuden. Lopullisia kysymyksiä ei pysty esittämään tutkimuksen alkuvaiheessa, koska tutkijalta puuttuu välttämätön tieto. Aineiston haltuunoton myötä kokonaisuuksien hahmottaminen ja yhteyksien oivaltaminen on helpompaa. Tästä syystä onkin tärkeää, ettei tutkija sitoudu liikaa alussa esittämiinsä valintoihin.

Tutkimuksen teko aloitetaan usein laatimalla tutkimussuunnitelma, jossa esitellään tutkimuksen tavoitteet, alustavat kysymykset, hypoteesit ja aineistot. On erittäin todennäköistä, että tutkimusprosessin edetessä tutkimussuunnitelmassa esitetyt tavoitteet muuttuvat. Tutkimuskysymys voi – ja pitääkin muuttua tutkimuksen edetessä, aivan samoin tutkimuksen konteksti voi muuttua matkan varrella. Hyvä tutkija ymmärtää, että muutokset ovat parhaimmillaan kehitystä ja perustuvat lisääntyneeseen tietoon. Muutokset kielivät tutkimuksen kehittymisestä ja eteenpäin menosta. On todennäköistä, että jossakin vaiheessa tutkija kohtaa ahdistuksen, sillä asiat harvemmin etenevät samaa tahtia. Jos tutkimus etenee jollakin osa-alueella se saattaa hyvinkin ottaa takapakkia jollakin muulla alueella. Usein tutkimus nostaa myös esiin enemmän kysymyksiä kuin tutkija pystyy vastaamaan. Ahdistavinta tutkimus lienee siinä vaiheessa kun oivaltaa, ettei voi koskaan saada vastausta siihen kysymykseen, jota alun perin ryhtyi tutkimaan. Tutkijan vahvuuden määrittelee se, pystyykö suuntaamaan tutkimuksensa toisin, mikäli tämä tilanne tulee eteen. Jos tutkimuksen valmistumisella ei ole kiire, on paikallaan pohtia millaisten aineistojen avulla voitaisiin kysymykseen saada vastaus ja ryhtyä keräämään sitä ja hyödyntää kerätty aineisto kontekstin luomisessa. Ahdistus ja hetkelliset umpikujat kuuluvat tutkimuksen tekemiseen. Ongelmat helpottavat tutkimuksen edetessä ja kokemuksen karttuessa valmiudet kohdata ahdistusta paranevat. Pieniin takaiskuihin ei kannata lannistua vaan pitää vaikka tauko tai ottaa työn alle jokin muu tutkimukseen liittyvä osa-alue.

Varsinaisen tutkimuksen aloittaa johdanto, jossa tutkija määrittelee tehtävänsä ja kysymykset. Tutkimuksen päättää puolestaan loppuluku, jossa tutkimuksen keskeiset tulokset vedetään yhteen ja

analysoidaan. Yhteistä näissä luvuissa on se, että molemmat yleensä kirjoitetaan lopuksi. Alustava johdanto on toki tarpeen kirjoittaa heti alussa työsuunnitelmaksi, mutta vasta tutkimuksen valmistuttua tietää mitä oikeastaan tuli tutkineeksi – etenkin jos tutkimus muuttuu prosessin edetessä. Hyvässä tutkimuksessa johdanto kertoo kiinnostavalla tavalla mitä tutkitaan ja innostaa lukijan aiheeseen, käsittelykappaleet paloittelevat tutkittavan aiheen loogisiksi osiksi ja loppuluku kokoaa tutkimuksen keskeiset tulokset. On tärkeää, että johdanto ja loppuluku muodostavat yhdessä selkeän kokonaisuuden, sillä varsin usein tutkimuksesta luetaan vain nämä. Vaikka johdanto- ja loppuluku ovatkin tärkeitä, tutkimuksen tärkeä osuus on kuitenkin analyysisio – se varsinainen tutkimus. Siinä tutkija osoittaa kykynsä analyysiin. Hyvin kirjoitettu tutkimus ammattitaitoisesti analysoidusta teemasta on tekee tutkimuksesta loistavan.

Kenelle kirjoitetaan ja miten kirjoitetaan

Historian tutkimus on paitsi tieteellistä tutkimusta myös parhaimmillaan kiehtova tarina. Tutkimusta aloittaessa onkin tärkeää pohtia kenelle tutkimus on tarkoitettu – kenelle kirjoitetaan. Nykyinen historian tutkimus on tiukasti yhteydessä kansainväliseen tutkimuksen kenttään. Paljon historian tutkimusta tehdään kuitenkin muille kuin historian asiantuntijoille. Erilaiset tilaustutkimukset ja historiikit on suunnattu tavallisille lukijoille, joiden mielenkiinto teemaa kohtaan perustuu erilaisiin syihin kuin vaikkapa ammattihistorioitsijoilla. Opinnäytetyö on asia erikseen – kiinnostavuus ja jouheva teksti ei ole välttämättä tärkein kriteeri vaan se, että opinnäytetyölle asetetut vaatimukset täyttyvät. Vaatimukset vaihtelevat eri opinahjoissa ja ne onkin syytä selvittää tapauskohtaisesti. Selvää tietenkin on se, että hyvin kirjoitettu tutkimus saa myönteisemmän vastaanoton.

Kielikysymys on noussut tärkeäksi historian tutkimuksessa viime vuosina, sillä yhä useampi tutkimus kirjoitetaan englannin kielellä. Mikäli kieleksi valitaan joku muu kieli kuin suomen kieli on jälleen kerran tarpeen selvittää kyseisen kielen akateemisen kirjoittamisen käytäntö. Suomeksi kirjoitettaessa selkeys ja loogisuus ovat keskeiset vaatimukset sekä tietenkin hyvä suomen kieli. Anglo-amerikkalaisessa kirjoittamisen perinteessä on suomalaisesta käytännöstä eroavia perinteitä, jotka on paikallaan selvittää – etenkin jos tuottaa tekstiä vaikkapa ulkomaiseen julkaisuun. Paperimuodossa julkaistu teksti mahdollistaa monimutkaisemmat lauserakenteet kun vaikkapa netissä julkaistut tekstit voivat olla lauserakenteeltaan lyhyempiä. Näissä kaikissa tapauksissa lopputulosta määrittää kuitenkin – jälleen kerran – käyttötarkoitus.

Parasta historiantutkimuksen tekemisessä on oivalluksen tuoma ilo. Tutkimuksen kääntyessä loppusuoralle asioiden linkittyminen yhteen ja kokonaisuuden syntyminen tuottavat tekijässä vilpitöntä riemua.

Aiheen syventämisen kirjallisia apuvälineitä

Kalela, Jorma, *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus 2000.

Autio, Sari, Katajala-Peltomaa, Sari ja Vuolanto, Ville (toim.)

Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Toim. Vastapaino 2001.

Hyrkkänen, Markku. *Aatehistorian mieli*. Vastapaino 2002.

Vuolanto, Ville, *Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu*. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2007, 304-316.